

การบริหารการพยาบาลในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.2439 - 2468

เมื่อจะกล่าวถึงการบริหารการพยาบาลสิ่งที่เคียงคู่มาอย่างที่จะเว้นกล่าวเสียมิได้พอสังเขปคือเรื่องการแพทย์ โบสถ์มัยโบราณการแพทย์ของไทยเป็นไปตามแบบโบราณยาที่ใช้กับได้แก่ สมุนไพร ยาพอก ยาต้ม ยาทา พัน เป็นส่วนใหญ่ จนถึงปี พ.ศ.2371 - 2471 ได้มีมิชชันนารีที่เป็นแพทย์ปรีญญาได้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในเมืองไทยรวมทั้งสิ้น 46 คน¹ ฝรั่งเศสชาติแรกที่เข้ามาค้าขายติดต่อกับไทย คือ โปรตุเกส ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ.2061) ชาวโปรตุเกสได้มาตั้งรกรากอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา นับร้อยคน ฝรั่งเศสชาติที่สอง คือ ฮอลันดา ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ.2141) ต่อจากนั้นก็ มีชาติอังกฤษเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ.2155) พอถึง พ.ศ.2205 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไทยเริ่มมี ความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าขายกับฝรั่งเศส พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้ส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีแล้วยังนำเอาบาทหลวง พ่อค้า-พานิช นางช่างและทหารเข้ามาด้วย ตามหลักฐานปรากฏว่าชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเมืองไทย มีบุคคลหลายอาชีพหลายหน้าที่เช่นนี้ แพทย์ก็ต้องมีแน่นอน ชาวฝรั่งเศสได้ตั้งโรงพยาบาลขึ้นแห่งหนึ่งในกรุงศรีอยุธยา² คำรับยาซึ่งแพทย์ชาวฝรั่งเศสจัดถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ยังคงหอคมาจนทุกวันนี้ แต่พอสิ้นรัชกาลของพระองค์ (พ.ศ.2231) เกิดเรื่องยุ่งทางการเมือง คนไทยจำนวนมากเป็นปฏิปักษ์กับชาวฝรั่งเศสความนิยมชมชอบก็เสื่อมไป จนกระทั่งเสียกรุงแก่พม่าในรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พ.ศ.2310)

¹ พิชานู พัฒนา, ความเป็นมาของการแพทย์เมืองไทย (พระนคร : อักษรบริการ, 2509), หน้า 102.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

จนถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ มีชนชั้นวาปีโปร เกสแดนท์ คณะแรกที่เข้ามาสู่เมืองไทย ในสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2371) มีอยู่สองท่านคือ นายแพทย์ คาร์ล ฟรีดริค ออกัสตัส กุตสลาฟ (Dr. Carl Friedrich Augustus Gutzlaff) มาโดยทุนส่วนตัว และ ศาสตราจารย์ จากอบ ทอมลิน ชาวอังกฤษได้รับทุนจากสมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอนบุคคล ทั้งคู่เป็นที่รู้จักกันดีในเมืองไทย ชาวเมืองเรียกนายแพทย์คาร์ล ออกัสตัส กุตสลาฟว่า "หมอกัสลับ" ส่วนศาสตราจารย์ จากอบ ทอมลิน ก็ได้ชื่อว่า "หมอตอมลิน"

ทั้งคู่เดินทางเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เมื่อ 23 ส.ค. 2371 โดยเรือสำเภากัน เกา ๆ ลำหนึ่งรอนแรมเข้ามาจนถึงเมืองไทย พักอาศัยอยู่ที่บ้าน นายคาร์ลโดส เคอซิล-เวียร์รา กงสุลโปรตุเกส ท่านผู้นี้ภายหลังเป็นหลวงอภิบาลวิชาชาวไทยเรียกว่า "คาลส" การเผยแพร่ศาสนาของหมอกุตสลาฟและหมอตอมลินทำให้ชาวราชการไทยไม่พอใจคอย เป็นปฏิปักษ์ ผลสุดท้ายหมอทั้งสองคนถูกเนรเทศไปสิงคโปร์ แต่หมอทั้งสองก็วิ่งเต้นขอ ร้อง จะไม่เผยแพร่ศาสนาเกินขอบเขต จึงได้รับอนุญาตให้มาอยู่เมืองไทยอีก นายแพทย์ กุตสลาฟ ทำงานอยู่เมืองไทยถึง 3 ปี กระทั่งปี พ.ศ. 2374 ก็เกิดเหตุร้ายขึ้นโดยภรรยา คลอดบุตรแฝด แล้วตกโลหิตถึงแก่กรรม บุตรีคนหนึ่งตายตั้งแต่คลอดทำให้เขาเสียใจอยาก ไปจากเมืองไทยจึงเดินทางโดยเรือสำเภาไปประเทศจีนทั้ง ๆ ที่กำลังป่วยหนักทั้งกาย และใจ พอเดินทางถึงสนั่นคอนกัทรายข่าวว่าบุตรอีกคนหนึ่งก็ฝากแม่นางคนไทยเลี้ยงที่ กรุงเทพฯ ถึงแก่กรรมอีกทำให้ยิ่งเศร้าโศกมากขึ้น จน 22 กันยายน พ.ศ. 2374 ก็เดินทางถึงเมืองจีนได้แปลงสัญชาติเป็นจีนแต่งกายแบบจีนเผยแพร่ศาสนาอยู่ถึง 20 ปี ก็ถึง แก่กรรม เมื่อปี พ.ศ. 2394 นับว่าเป็นมิชชันนารีคนแรกที่เข้ามาเมืองไทย¹

นายแพทย์กุตสลาฟได้ทำประโยชน์แก่เมืองไทยอีกอย่างคือได้เขียนพจนานุกรม ฉบับอังกฤษ - ไทย ขึ้นเล่มหนึ่ง ตั้งแต่อักษร A ไปจนถึงอักษร R และได้แต่งอภิธานกับ ไวยากรณ์เป็นภาษาไทยและภาษาเขมรไว้อีกด้วย ในปี พ.ศ. 2312 ระหว่างปฏิบัติหน้าที่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

อยู่ในเมืองไทยไคร่างงานขอรับรองไปยังคริสตจักรในอเมริกาให้ส่งมิชชันนารีมาสมทบอีก
จดหมายนี้ส่งไปทางเรือโดยฝากกับต้นคอฟฟินผู้ซึ่งเคยนำผ้าแปด อิน - จีน โดยสารเรือ
ไปยังอเมริกา มิชชันนารีซึ่งเป็นชาวอเมริกันคนแรกที่ทางคริสตจักรอเมริกา (American
Board of Commissioners of Foreign Mission) ส่งมาคือ นายแพทย์ เดวิด
อาบีล (David Abeel) สังกัดคณะ คองกรีเกรชัน ซึ่งในขณะนั้นยังรวมอยู่กับคณะ
เพรสไบทีเรียนแต่การดำเนินงานของเขาไม่ประสบความสำเร็จมากนักเนื่องจากเกิดอุทกภัย
และตัวเขาป่วยเขาเข้ามาเมืองไทยเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2374 กลับไปเมื่อ
พ.ศ. 2375

ผู้บุกเบิกงานด้านการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของคณะอเมริกันบอร์ค
เป็นมิชชันนารี เพรสไบทีเรียน คือ นายแพทย์ แคน บีช บรัคเลย์ (Dan Beach
Bradley) เขาเข้ามาเมืองไทยพร้อมภรรยาเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2378 ใ
เวลาเดินทางจากบอสตันถึงเมืองไทยนาน 1 ปี งานด้านการแพทย์การพยาบาลของไทย
เริ่มมีหลักฐานบันทึกไว้ก็คือบันทึกของ นายแพทย์บรัคเลย์¹ กล่าวว่า ท่านเป็นผู้เริ่มทำ
การปลูกฝีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2380 โดยนำหนองฝีจากผู้ออกฝีคางที่เม็ค
ฝิงาม ๆ ไปปลูกให้คนที่ยังไม่เป็น แล้วนำหนองฝี จากเม็คฝีของผู้ที่ปลูกขึ้นงามก็ไปปลูก
แก่คนอื่นอีกต่อหนึ่ง วิธีนี้ไม่มีใคร เชื่อพวกมิชชันนารีต้องปลูกดูของตัวเองเป็นตัวอย่าง จึงมีคน
เชื่อว่าปลูกได้จริงและไม่มีอันตราย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ จึง
ทรงรับสั่งให้หมอหลวงไปฝึกหัดปลูก วิธีนี้คงเสี่ยงอันตรายอยู่เป็นอันมากทีเดียว นายแพทย์
บรัคเลย์และหมอหลวงที่ปลูกฝีดังกล่าวได้รับพระราชทานบำเหน็จรางวัลเงิน คนละ 1 รูด
(เป็นเงิน 400 บาท ลงมาถึง 200 บาท)¹

¹บุญ สุวรรณคร, "อนามัยของประชากร เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่จะให้เกิดความ
มั่นคงของประเทศชาติ" (วิทยานิพนธ์ของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรรุ่น 4, 2504 -
2505), หน้า 3.

30 มกราคม 2382 ได้มีการปลูกฝีในกรุงเทพฯ ด้วยพันธุ์หนองฝีจากอเมริกา เป็นครั้งแรก เป็นเวลาประมาณ 41 ปี ภายหลัง เจนเนอร์ (Jenner) พบวิธีปลูกฝีและเป็นที่รับรองกันแล้ว

พ.ศ. 2385 เกิดไข้ทรพิษระบาดไม่มีพันธุ์หนองฝีจากอเมริกา ต้องเอาหนองฝีจากคนเป็นฝีคางปลูกอีกปรากฏว่ามีตายกันบ้าง

พ.ศ. 2387 ได้พันธุ์หนองฝีจากอเมริกาเป็นครั้งที่ 2

พ.ศ. 2389 ได้พันธุ์หนองฝีจากอเมริกาเป็นครั้งที่ 3

การส่งหนองฝีจากอเมริกา (บอสตัน) มาโดยเรือใบกินเวลานาน 9 เดือน โดยไข้ฝีฝีมุขมา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการปลูกฝีแต่เข้าใจว่า คงได้พันธุ์หนองฝีจากอเมริกาและยุโรปเป็นครั้งคราว และคงใช้หนองฝีจากคนเป็นฝีคางปลูกคนดี แล้วใช้หนองฝีจากคนที่ปลูกขึ้นงามแล้วปลูกคนอื่นต่อ ๆ ไปซึ่งวิธีนี้คงใช้ต่อกันมานานหลายสิบปี เพราะในพระราชบัญญัติจัดการป้องกันไข้ทรพิษ (2456) ในรัชกาลที่ 6 มาตรา 14 ยังมีบทบัญญัติห้ามเอาหนองฝีเป็นไข้ทรพิษปลูกต่อแก่ผู้ใดเป็นอันขาด กำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนให้ปรับเป็นพินัยหรือจำขัง หรือทั้งปรับทั้งจำ ถ้าหากผู้ถูกปลูกเป็นอันตรายถึงชีวิต หรือบาดเจ็บ ต้องมีโทษตามกฎหมายอาญา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ การปลูกฝีคงจะค่อยแพร่หลายและมีผู้นิยมมากขึ้น มีประกาศพระบรมราชโองการฉบับหนึ่ง ณ วันอังคาร เดือน 11 แรม 10 ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช 1242 (พ.ศ. 2424) จัดเรือหมอบปลูกฝีขึ้นไปทำงานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและหัวเมืองใกล้เคียงใช้พันธุ์หนองฝีจากโค (หลังจากเจนเนอร์ ค้นพบวิธีปลูกฝีและเป็นที่รับรองแล้ว 83 ปี) โดยมอบให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ (ตาของสมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทร ซึ่งเป็นเจ้ากรมหมอ-

หลวง) เป็นผู้ส่งมาจากต่างประเทศ พระราชทานปลูกให้เป็นทาน ห้ามเด็ดขาดมิให้เรียก
ค่าจ้างหรือค้ายา หากเรียกร้องจะมีโทษ เรือหมอปดุกมีขงพื้นสี่เหลี่ยมขอบน้ำเงินเป็น
สำคัญ พันธุ์หนองผีที่ไชปลูกตั้งมาจากยุโรปเป็นส่วนใหญ่ กว่าที่จะถึงเมืองไทยกินเวลา
2 - 3 เดือน หนองที่รับมามากเสียปลูกไม่ขึ้นส่วนมาก ภายหลังมีสถานป่าสเตอร์ตั้งที่
เมืองไชงอนเมื่อ พ.ศ. 2434 (ร.ศ. 110) สถานป่าสเตอร์ไชงอนผลิตพันธุ์หนองผีได้ดี
และระยะทางไกลเสียเวลาเพียง 1 - 2 สัปดาห์ ก็โคหนองผีมาไทยเราจึงส่งจาก
ไชงอนมาใช้ หนองผีสองกลักปลูกได้ไม่ต่ำกว่า 50 คน ราคา 1 เหรียญไชงอน

พ.ศ. 2444 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงธรรมการ ดำริทำพันธุ์
หนองผี กระทรวงธรรมการจึงส่งพระบำบักสรรพโรค (Dr. H. Adamsen) และ
หลวงวิ. เนศร์ ประสิทธิ์วิทย์ (อภัย หะดีตะเวช) ไปดูการทำพันธุ์หนองผีที่เมืองมนิลา
เมื่อกลับมาแล้ว ได้ตั้งสถานที่ทำพันธุ์หนองผีขึ้นที่สี่กั๊กพระยาภิรมย์แต่ขึ้นไม้ใครดี ต้องแก้ไข
ต่อมา 30 กรกฎาคม 2449 (ร.ศ. 125) สถานทำหนองผีย้ายไปนครปฐมมีนายแพทย์
วุฒลี เป็นผู้ควบคุม เรียกว่ากองทำพันธุ์หนองผี พ.ศ. 2453 กองทำพันธุ์หนองผีโอนจาก
กระทรวงธรรมการมาอยู่ในกระทรวงมหาดไทย และภายหลังย้ายเข้ากรุงเทพฯ พ.ศ.
2456 รวมอยู่ในปัสตรุสภาที่ตั้งขึ้นทำวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า สถานปัสตรุสภาอยู่ที่สถาน
ตรวจโรคปอดปัจจุบัน ภายหลังปัสตรุสภาโอนไปสังกัดสภาอากาศไทย เมื่อสิงหาคม 2460
และย้ายไปอยู่กับสถานเสาวภาเมื่อ 7 ธันวาคม 2464

ทางด้านกลุขกรรมมีการฆ่าตัดครั้งแรก โดยนายแพทย์มรดเลย์ เมื่อ 13 มกราคม
2380¹ ที่วัดประยูรวงศ์ ชนบุรี เหตุที่ต้องทำการฆ่าตัดนี้ก็เพราะขณะนั้นมีงานฉลอง
อย่างครึกครื้นมีการใช้ปืนใหญ่จุดทำไฟพะเนียง บังเอิญเกิดอุบัติเหตุปืนใหญ่แตกถูกผู้คนใน
บริเวณงานนั้นตายทันที 8 คน บาดเจ็บสาหัสอีกมาก ฝ่ายหมอมรดเลย์อยู่ใกล้บริเวณที่เกิด
เหตุด้วย เจ้าพระยาพระคลังจึงให้คนไปตามตัวมารักษาผู้บาดเจ็บ ในจำนวนผู้บาดเจ็บมี

¹ พิชาย พัฒนา, เรื่องเดิม, หน้า 121.

พระภิกษุรูปหนึ่งกระตุกแขนแตก หมอปรับค์ เลย์จึงตัดแขนทิ้งโดยผ่าตัดในบริเวณที่ตนเอง
นับว่าเป็นการผ่าตัดครั้งแรกที่มีขึ้นในประเทศไทย การผ่าตัดครั้งนี้ยังไม่มีการใช้ยาผสม
และการพยายามผูกมัดตัดแขนก็ไม่มีบันทึกไว้เช่นกัน

ก่อน พ.ศ. 2439 การพยาบาลของประเทศไทยเรายังไม่มีหลักฐานที่แน่นอน
มีแต่การผูกกรรมซึ่งยังเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของผีสิง นางไม้ มีการบวงสรวงซึ่งเป็น
พิธีที่ทำความยุ่งยากให้แก่ครอบครัว ผลอาจจะปลอดภัยหรือเสียชีวิตเนื่องจากการคลอด
ก็ไม่แน่นอน มีคำพังเพยโบราณกล่าวว่า "หญิงคลอดบุตร เข้ากับชายออกสงคราม"¹ ใน
สมัยนั้นก็น่าจะเป็นความจริง เพราะความปลอดภัยในการคลอดไม่มี ทั้งแม่และลูกอาจเสียชีวิต
เปรียบเหมือนชายออกรบอาจจะเสียชีวิตหรือกลับมาหรือไม่รอดก็ได้

ในสมัยนั้นผู้ทำหน้าที่ผูกกรรมคือหมอตำแย หมอตำแยคือหญิงที่เคยมีบุตรมา
มากแล้ว หรือเป็นหญิงวัยกลางคนซึ่งเคยเจนนัดหรือเคยเห็นการคลอดมามาก และมีจิตใจ
เมตตาที่จะช่วยเหลือหญิงเพื่อนบ้านเวลาเจ็บครรภ์คลอดบุตร ในที่สุดชำนานญ์ได้รับการยก
ย่องหรือยกตนเองเป็นหมอตำแย และยึดอาชีพนี้ตลอดชั่วชีวิต แต่หมอตำแยที่กล่าวนี้หา
ได้มีการศึกษาเป็นหลักเกณฑ์อะไรที่แน่นอนไม่ ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการวิทยาศาสตร์ กลไก
แห่งการคลอด หรือเรื่องการติดเชื้อ การทำให้ปราศจากเชื้อโรค แต่อย่างไรเลยแต่
อย่างไรก็ตามหมอตำแยก็เป็นเหมือนที่ฟังของมารดาผู้ที่กำลังจะคลอดที่ดีที่สุด ถ้าขาดหมอ
ตำแยมารดาจะหมกกำลังใจซึ่งเท่ากับคนไข้ขาดแพทย์ในปัจจุบันนี้ หมอตำแย จะช่วยได้
เฉพาะในรายคลอดปกติ แต่ถาคลอดที่ไม่ปกติหมอตำแยก็ช่วยไม่ได้ งานของหมอตำแยคือ
การนวดมารดา ช่วยกดท้อง รั้งเด็ก ตัดสายรก และอาบน้ำทารก

เมื่อมารดาเริ่มเจ็บครรภ์หมอตำแยจะใส่ยาสมุนไพร ยากกลางบ้าน เช่น น้ำขิง
น้ำใบกะเพรา ฯลฯ ให้รับประทาน ถ้ารู้สึกเวียนศีรษะก็จะให้ดื่มเสนคอม ในบางรายก็

¹ปราณี นาคพันธ์, "วิวัฒนาการของการผูกกรรมในประเทศไทย." จดหมายเหตุการพยาบาล 8 (มกราคม 2502) : 20.

ใช้พิธีทางไสยศาสตร์ เข้าช่วย เช่น มีการปลุกเสกแป้งทา น้ำมันประพรม เพื่อให้บรรเทา ความเจ็บปวด หรือมีการคล้องสายสิญจ์ ฝ่ายญาติพี่น้องก็จะจัดรูปเทียนอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอความปลอดภัยแก่มารดาและทารก โดยหวังว่าเจ้าที่เจ้าทางจะคุ้มครองส่วนที่มันโค หรือประตุ และทางเข้าออกทุกแห่งรวมทั้งหน้าต่างก็จะนำพวกของแหลม เช่น หนามระกำ หนามสมอทะเล เพื่อกันไม่ให้ร้ายเข้าบ้านมาฉุดคร่าชีวิตมารดาและบุตร

เมื่อมารดาเข้าระยะเบ่งซึ่งเป็นระยะที่ 2 ของการคลอด ท่าที่ใช้ในการคลอด คือนั่งพิงฝาผนังหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่น ทุม่น้ำ หรือ หลังสามี่ สองมือโหนเชือก หรือผ้าขาวม้า ซึ่งผูกไว้บนเพดาน ส่วนหมอตำแยจะนั่งยอง ๆ ลงตรงหน้าช่วยกดหน้าท้อง ถ้าเบ่งเบ่ง ก็ยิ่งกด บางที่หมอตำแยก็ช่วยคอยช่วยเหลือต่าง ๆ มารองคลอดในสมัยนั้นคือใช้ผ้าดุง เกว ๆ ซาก ๆ คอยรองรับน้ำคร่ำและเลือด และระวังอย่างมากที่จะไม่ให้หน้าคร่ำหรือเลือดตกลงใต้ถุนบ้าน เพราะเชื่อว่าจะมีผีมากินเลือดที่หยดลงไป ผีที่มากินเลือดก็คือผีตายทั้งกลม เมื่อศีรษะเด็กโผล่แล้วและพบว่าในรายผีเยี่ยมสูงหมอตำแยจะใช้เล็บอันยาวคมกริบช่วยกรีดผีเยี่ยม ซึ่งทำให้ศีรษะเด็กโผล่ได้ง่ายและเร็วขึ้น เมื่อเด็กคลอดแล้ว จึงใช้เชือกกล้วยซึ่งตากแห้งดีแล้ว ผูกสายสะดือไว้ 2 เปลาะ ข้างมารดาเปลาะหนึ่งและข้างทารกเปลาะหนึ่ง แล้วใช้ไม้ไผ่คม ๆ หรือไม้รวกตัดสายสะดือ ถ้าเตรียมเชือกกล้วยไว้เส้นเดียวก็ใช้ผูกเฉพาะแต่ทางด้านทารก แล้วรีบตัดสายสะดือ ในบางรายหมอตำแยจะบ้วนน้ำหมากซึ่งกำลังเคี้ยว (หมากเสก) อยู่ในปากหนีใส่สายสะดือด้านทารกหรือไม่ก็ใช้ขมิ้นเหลืองปน ใส่เกลือทาไว้ ถ้าทารกที่คลอดออกมาไม่ร้องมีอาการหน้าเขียว หมอตำแยจะใช้ปากดูดจมูกและปากเด็ก ห้อยศีรษะเด็ก หรือไม่ก็จับเด็กคร่อมบนขาตบหลังเด็กเบา ๆ ต่อจากนั้นก็แยกทารกไปใส่กระโถม

"เมื่อถึงเวลารกคลอด หมอตำแยไม่ต้องดูสัญญาณ (Sign) ของรกลอกตัวเลย แต่จะใช้กะเวลาเอาเองเป็นราย ๆ ไป ตอนรกคลอดจะต้องให้มารดาไอหรือจาม จะโดยวิธีใด ๆ ก็ได้เช่นเอาสำลีหรือใบพลูแห้งจุมูก แล้วหมอตำแยจะกดท้องอีกครั้งหนึ่ง

พร้อม ๆ กับไอหรือจามซึ่งเข้ากับกระตุ้นให้รกคลอดเร็วขึ้น¹ ถ้ารกไม่คลอดหรือมีเศษรก
เห็นโคขี้คางเจนคางอยู่หมอต่ำแยจะใช้มือล้วงรกออกจนหมด วิธีล้วงรกก็นี่คือ ใช้มือข้างที่ถนัด
ล้วงเอารกออกโดยไม่มีถุงมือสวม และไม่คำนึงถึงความสะอาด เทคนิค หรือการติดเชื้อ
หลังจากรกคลอดแล้วต่อจากนั้นก็ปล่อยให้โลหิตไหล โดยมีความเชื่อว่าถ้าโลหิตออกมาก
เท่าใดยิ่งดีเท่านั้น เพราะเท่ากับเลือกร้ายในกายจะได้ออกมาหมด ในระยะนี้คนไข้จะได้
คิมน้ำพริกไทยร้อน (พริกไทยสดตำให้ละเอียดใส่ถุงแห้งและเกลือน้ำพอสสมควร) เพื่อให้
เลือดหยุดและถ้าไม่หยุดก็หมายความว่า คนไข้ตกเลือดตาย

การเก็บรกก็นี่วิธีแปลก ๆ แล้วแต่ละท้องถิ่น เช่นใช้หม้อดินใหม่ ๆ ใส่เกลือ
ไว้ครึ่งหม้อป้องกันรกเน่าก่อนนำไปฝัง วิธีฝังก็ต้องดูฤกษ์ยามเมื่อใดฤกษ์ก็ทำให้ขี้ขูดดินลึก
พอสมควร ผู้ลงมือฝังจะจุดธูปเทียนบูชาบนบาลขอพรพระ เชื่อว่าถ้าที่ฝังรกก็นี่จะเป็นศิริมงคล
ต่ออนาคตของทารกจะทราบได้โดยปลูกต้นไม้ไว้บนหลุมรก ถ้าต้นไม้เจริญงอกงามดีก็หมายความว่า
อนาคตของเด็กจะรุ่งเรือง แต่ถ้าต้นไม้เฉาตายบิคาบาคาของเด็กก็จะเป็นทุกข์
ในบางท้องถิ่นนิยมฝังรกไว้ใต้น้ำใต้น้ำ เนื่องจากเกรงว่าถ้าฝังใกล้บุตรจะต้องผจญภัย
ไปไกลบ้าน

หลังจากตัดสายสะดือแล้วแยกทารกมาใส่ไว้ในกระโจม กระโจมก็คือ ผ้าจีบ
ทำคล้ายร่ม มักชายข้างหนึ่งปล่อยชายอีกข้างหนึ่ง กระโจมจะแขวนไว้บนถาดกลม หรือ
ถาดเหลี่ยมหรือในตะกร้า หรือแล้วแต่ภาชนะจะทำได้ ในภาชนะนี้ปูผ้าขาวหลายชั้น ถ้าไม่
มีผ้าขาวจะใช้ผ้าอะไรก็ได้ ใต้ผ้าปูเขาจะใส่เงินเหรียญ เข็ม ค้าย และมีดเล็ก ๆ คม ๆ
ไว้ เพื่อให้เด็กมีปัญญาเฉียบแหลมเหมือนเข็มและของมีคม เติบโตขึ้นมาด้วยบริวารและ
ทรัพย์สิน นอกกระโจมมีสายสิญจ์ ภายในกระโจมที่ไม่มีช่องลม ส่วนน้ำที่อาบทารกเป็นน้ำ
ใบมะขามต้มและหัวหอมต้ม เมื่ออาบเสร็จเช็ดตัวทารกด้วยดินสอดพองสะดือโรยด้วยขมิ้นผงหรือ
ผงดินเผาไฟแล้ว ห่อด้วยเศษผ้า ในบางท้องถิ่นใช้ฝุ่นใต้เสื่อใส่เป็นผงโรยสะดือ จากนั้นก็
ห่อตัวทารกให้แน่นแล้วใส่ไว้ในกระโจม

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

มารดาหลังคลอดบุตรทุกรายต้องอยู่ไฟอย่างน้อย 15 วัน ถ้าเป็นบุตรคนแรก อาจต้องอยู่นาน 1 - 2 เดือน การอยู่ไฟนิยมทำกันแปลก ๆ แลวแต่ละท้องถิ่น ในภาคใต้ จะทำเป็นแคร่ไม้ไผ่ หรือให้นอนบนกระดานไฟแผ่นเดียวแล้วมีไฟรมอยู่ข้างกลางและมีคนคอยดูไฟให้ติดทั้งคืนทั้งวัน มารดาจะนอนคว่ำหงายเป็นครั้งคราวแบบขางและบึ่งที่เดียว หน้าที่ของเข่าไขกอนเอ็งเฐเภาไฟ หอควยยามากลิ่งหน้าทอง บางรายนิยมข้าวต้มใส่เกลือ กั้วไทรอน หอยามากลิ่งหน้าทอง เพื่อช่วยขับน้ำคาวปลา เพราะเชื่อว่ามดลูกจะเสาะอุ เร้วขึ้น บางท้องถิ่นมารดาต้องอยู่ไฟกระโจมโดยมีหม้อกระโจมไฟซึ่งทำไทรอน มารดาจะ ต้องนั่งอยู่ประมาณ 1 ชั่วโมง ทุกวันแล้วจึงขึ้นกระดานไฟ ระหว่างอยู่ไฟจะอาบน้ำไม่ได้ จะทำให้เกิดโรคไฟเป็นพิษคือมีอาการหนาวสั่น ไขปวดศีรษะ ถ้าเป็นมากอาจตายได้ อาการนี้อาจเป็นเนื่องจากการติดเชื้อ ในด้านอาหารต้องระวังของแสลงรับประทานเพื่อ มากไม่ได้ ปลาบางชนิดก็ต้องเลือกรับประทาน ส่วนมากให้รับประทานน้ำแกงเลี้ยง แกง จืด คั้นขอยกทั้งทอง เพื่อให้มีน้ำนม การให้อาหารบุตรระยะวันแรกมารดาไม่ให้กินนม ถ้า ทารกรองหิวก็ให้ดื่มนมหรือน้ำอุ่น ๆ ไข่เด็กกูด วันที่ 2 - 3 จึงให้ทารกดื่มน้ำจืดเพราะ จะช่วยขับขี้เทา ถ้าทารกตาและ ก็ให้น้ำนมมารดาบีบจากเต้านมโดยตรงหยอดตาจนหาย และ หรือมอดไปเลย

การคลอดวิธีโบราณดังกล่าวแม้ในปัจจุบันก็ยังยังมีปฏิบัติในบางท้องถิ่น แต่ต่อไป คงจะค่อย ๆ สูญ เนื่องจากกฎหมายแพทย์ได้ใช้บังคับหม้อทำยาให้สิ้นเหาะ เบียนและการแพทย์ การพยาบาลสมัยใหม่กำลังแทรกซึมไปทั่วทุกหนทุกแห่ง

ในปีราว พ.ศ. 2400 มิซซันนารี อเมริกันได้พยายามที่จะจัดให้วิธีการคลอด บุตรในเมืองไทยเจริญทันสมัย จึงส่งหญิงสาวผู้หนึ่งซึ่งเป็นนักเรียนในโรงเรียนที่พวก มิซซันนารีจัดตั้งขึ้นไปยังสหรัฐอเมริกา (ในบันทึกได้จดไว้ว่า เธอ ชื่อ เอสเธอร์)¹ เพื่อ ไปศึกษาวิชาของครรภ์แม่ที่ทันสมัย เมื่อสำเร็จการศึกษากลับมาก็ได้เริ่มปฏิบัติการ

¹ ราวศรี อินทรสุตศรี, "ประวัติการพยาบาลและครรภ์แม่ในประเทศไทย," จดหมายเหตุการพยาบาล, 1 (พฤษภาคม 2495) : 13.

คลอดบุตร แขนใหม่ขึ้นโดยเริ่มค้นคว้าคลอดบุตรให้แก่สตรีชาวยุโรปและสตรีไทยชั้นสูง ก่อน แหม่มเอสเซอร์ ยีคอาซีฟเป็นนางผดุงครรภ์ต่อมาจนตลอดชีวิต ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2467 อายุได้ 85 ปี ฉะนั้นจึงอาจนับว่า เอสเซอร์เป็นนางผดุงครรภ์แบบทันสมัยคนแรกในประเทศไทย

สตรีไทยคนแรกที่สังเกตเห็นความสำคัญของวิธีการคลอดบุตรแบบปัจจุบัน คือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ แต่ในสมัยก่อนหน้านั้น เมื่อ พ.ศ. 2385 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ หมอบรัดเลย์ได้เรียบเรียงตำราสูติศาสตร์ขึ้นพูดกล่าวถวายพระองค์ท่านเล่มหนึ่งให้ชื่อว่า "คำภีร์ครรภ์รักษา (Treatise on Midwifery)" ก่อนที่จะเรียบเรียงตำราเล่มนี้ขึ้น หมอบรัดเลย์ได้สังเกตเห็นว่า หญิงที่คลอดบุตรในเมืองไทยต้องได้รับทุกข์เวทนาประการหนึ่ง ทารกที่เกิดมาก็มักเสียชีวิตในเร็ววันอีกประการหนึ่งเพราะสาเหตุหลาย ๆ ประการ เช่น คว้าความรู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง สาเหตุอื่นบ้าง

"หนังสือเล่มนี้ได้พิมพ์เผยแพร่ขึ้นเป็นภาษาไทยจำนวน 200 เล่ม เมื่อ พ.ศ. 2385 (จ.ศ. 1204) นั้นเอง มีความยาวประมาณ 200 หน้า ได้กล่าวถึงอาการของโรควิธีบำบัดโรคฝ่ายสูติกรรมแบบปัจจุบันเอาไว้อย่างละเอียด มีรูปประกอบ 50 รูปเศษ แสดงเครื่องมือและเทคนิคต่าง ๆ ในทางสูติกรรมมากมาย นับเป็นตำราที่มีประโยชน์เป็นอย่างมากและเป็นตำราแพทย์แบบปัจจุบันที่เป็นภาษาไทยเล่มแรก"¹

แต่อย่างไรก็ตามการเขียนตำราสูติศาสตร์นี้หมอบรัดเลย์ได้แทรกคำสอนและข้อความเกี่ยวกับคริสตศาสนาเอาไว้เช่น ตอนหนึ่งเขียนว่า

"อันความเจ็บปวดเวทนาเมื่อคลอดนั้นเป็นกรรมตามาแต่แม่หญิงในเดิม เพราะแม่หญิงคนที่เป็นแม่เดิมมนุษย์ทั้งช่วงนั้น ได้กระทำผิดต่อพระยะโฮวาเจ้าผู้สร้างมนุษย์แม่หญิงนั้นลักลอบกินผลไม้ที่พระเจ้าห้าม พระเจ้าถึงลงอาญาสาบสรรพ์ให้หญิงนั้นคลอดยากลำบาก

¹ พิชญา พัฒนา, เรื่องเดิม, หน้า 132.

เวหนานัก หญิงทั้งปวงที่เป็นลูกหลาน เหลนเชื้อสายคือ ๆ มักพลอยผิด พลอยเป็นบาปตามแม่หญิงเคียนนั้นทุก ๆ คน เราจึงได้คลอคลุกยากลำบากเวทนาทุกคน จะเป็นเช่นนี้ คลอดไปจนสิ้นโลก" หมอมรค์เลยได้ช่วยให้การณคฺงครรภของประเทศไทยก้าวหน้าไปมาก เป็นการริเริ่มให้ประเพณีเก่า ๆ ที่ผิด ๆ ค่อย ๆ หดไป และเป็นที่ยอมรับกันในบรรดาหญิงแม่ลูกอ่อนว่าเมื่อคลอดบุตรแล้วจะต้องอยู่ไฟนาน 10 - 15 วัน เพื่อให้มดลูกเข้าอู่ ซึ่งเป็นการทรมาณเหมือนขางสท หมอมรค์เลยก็ได้แนะนำให้เลิกวิธีนี้เสียโดยหันมาใช้ตำราสูติศาสตร์สมัยใหม่

ต่อมาอีก 10 ปี หลังจากหมอมรค์เลยพิมพ์ตำราสูติศาสตร์ออกแล้ว ในปี พ.ศ. 2395 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงรับสั่งให้หมอมรค์เลยเข้าไปตรวจอาการเจ้าจอมผู้หนึ่งซึ่งป่วยไข้ขณะอยู่ไฟ หมอมรค์เลยได้กราบทูลให้เลิกอยู่ไฟ เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาต หมอมรค์เลยก็ย้ายเตาไฟออก จัดการเปิดประตูหน้าต่าง ให้นำเย็นสูบตัวคนไข้ ไม่ฆ่าอาการก็หายไป แม้คนทั้งหลายจะเห็นคุณของการณคฺงครรภแผนตะวันตก แต่ก็ยังไม่มีการกล้าเลิกของเก่าทั้งหมด จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กรมหมื่นปราบปรบภักษ์ทรงขอให้หมอ เกาแวน (Pater Gowan) แพทย์ประจำพระองค์เป็นผู้ไปทำการณคฺงครรภและพยาบาลแบบฝรั่งให้แก่หม่อมและบุตรธิดาของท่าน เหตุที่กรมหมื่นปราบปรบภักษ์ได้เลิกการอยู่ไฟก่อนผู้อื่นนั้น กล่าวกันว่า เมื่อพระองค์ท่านยังเป็นหม่อมเจ้า มีบุตรคนแรก หม่อมเบี่ยมมารดาเป็นไข้ทรุนทรายทนความร้อนไม่ได้ แต่พวกผู้ใหญ่ที่พยาบาลบังคับขืนใจให้อยู่ไฟจนหม่อมเบี่ยมตาย ท่านจึงรังเกียจการอยู่ไฟตั้งแต่นั้นมา เมื่อครั้งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัญญาองค์เดชาวุฑ มีพระอาการไข้ กรมหมื่นปราบปรบภักษ์จึงทูลชี้แจงแสดงคุณของการพยาบาลอย่างตะวันตกจนสมเด็จพระบรมราชินีทรงเลื่อมใส ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเลิกขหมเพลิง ตั้งแต่นั้นก็เลิกวิธีอยู่ไฟที่ในพระบรมมหาราชวัง และพวกผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ข้างนอกวังก็เอาอย่างตามสมเด็จพระบรมราชินีมากขึ้นเป็นลำดับ

ระยะนี้การ เล่าลือเรื่องคลอคุมุตรตามแผนปัจจุบันและงควั้นการอยู่ไฟแบบเก่า แผลขยายออกไปมาก แต่ก็ยังอยู่ในวงแคบ บางคนถึงเลทของการปฏิบัติ ต่างมีความเชื่อเอาเองก็มีว่า สมัยปู่ย่า ตา ยาย ก็มีการปฏิบัติเช่นนี้กันมาเลียงถูกจนโงะเปลี่ยนง่าย ๆ ได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อโรงพยาบาลศิริราชก่อตั้งขึ้นใหม่ ๆ สมเด็จพระยาองค์เจ้าสุทนต์มณี เจ้ากรมพระยาคลัง (เดิม) ทรงเห็นว่า สมัยนั้นก็ได้ทรงชี้แจงพยายามชักชวนบรรดาแม่หญิงลูกอ่อนให้เลิกอยู่ไฟเสีย เมื่อความทราบถึงพระกรรณสมเด็จพระบรมราชินี จึงโปรดประทานอนุญาตให้กรมพยาบาลอ้างกระแสรับสั่งชี้แจงแก่หญิงที่จะคลอดในโรงพยาบาลว่า พระองค์เคยทรงผทมเพลิงมาแต่ก่อนแล้วมาเปลี่ยนใช้วิธีพยาบาลอย่างใหม่ ทรงมีความสบายกว่าผทมเพลิงเป็นอันมากมีพระราชประสงค์จะให้ราษฎรของพระองค์ได้รับความผาสุกโดยแท้จริง จึงทรงแนะนำให้เลิกการอยู่ไฟเสีย ถึงกับทรงประกาศออกมาว่าถ้าใครทำตามที่ทรงชักชวนจะพระราชทานเงินค่าทำขวัญลูกที่คลอดใหม่คนละ 4 บาท จึงมีคนสมัครมารับการพยาบาลอย่างใหม่มากขึ้น เป็นลำดับ

พ.ศ. 2452 นายเพอร์ซี คลาร์ก (Percy Clark) และภรรยาแห่งสมาคมคริสต์ศาสนานิกายอังกฤษ ได้ไปเผยแพร่ศาสนาในจังหวัดนครปฐม เปิดโอสถศาลาบำบัดโรคด้วย สุขาภิบาลเมืองนครปฐมได้ขอรับรองให้หม่อมคลากช่วยอบรมหมอตำแยให้มีความรู้เพิ่มขึ้น นอกจากนั้น นาง คลาร์ก ยังไปช่วยสอนวิชาดุจกรรมที่โรงพยาบาลศิริราชด้วย

สตรีไทยคนแรกที่สังเกตเห็นความสำคัญของวิธีการ คลอคุมุตรแผนปัจจุบันคือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โดยมีพระราชดำริถึงอันตรายอย่างใหญ่หลวงในวิธีปฏิบัติ การคลอคุมุตรอย่างเก่า อันก่อให้เกิดความเศร้าสลดพระทัย พระบรมราชินีจึงทอดความเห็นนี้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยะมหาราช มีพระราชประสงค์จะจัดตั้งให้มีการฝึกสอนนางผดุงครรภ์ขึ้นในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตามพระราชประสงค์ ฉะนั้นในตอนแรกจึงทรงจัดส่งเด็กหญิงอายุ 10 - 11 ขวบ จำนวน 4 คน ไปยังประเทศอังกฤษ

พร้อมกับกรมพระนเรศวรในปี พ.ศ. 2426 เพื่อเรียนวิชาอังกฤษ แต่ในตอนแรกทั้ง 4 คน ต้องไปเรียนวิชาธรรมคาก่อน ปี พ.ศ. 2437 นักเรียนทั้งทั้ง 4 ก็เรียนจบชั้น ธรรมคา และต้องกลับมาประเทศไทยพร้อมกับมิส บี. เอ. สมิท เนื่องจากขณะนั้นหญิงสาว ทั้ง 4 ไม่อาจเข้าเรียนต่อในโรงเรียนนางอังกฤษที่ประเทศอังกฤษได้ เพราะอายุยังไม่ครบ 25 ปี ตามกฎของโรงเรียนและในระหว่างนั้นเป็นเวลาประเทศไทยเริ่มตื่นเห็น ความสำคัญที่จะต้องใช้การศึกษาแก่สตรีไทยยิ่งขึ้น บุคคลทั้ง 4 จึงถูกเรียกตัวกลับเพื่อมา เป็นครูสอนพร้อมกับ มิส สมิท ที่โรงเรียนสวนสุนันทาพระราชดำริที่ทรงมุ่งหวังไว้ของ สมเด็จพระบรมราชินีจึงพลากไปในครั้งนั้น แต่พระราชประสงค์ของพระองค์ทำได้เสื่อม คลายลงไป

ต่อมาเมื่อ 1 มกราคม 2439 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มอบเรื่องนี้ให้ ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์จัดให้กรมพยาบาลวางหลักสูตรโรงเรียนนางอังกฤษขึ้นใน ร.พ.ศิริราช และโปรดเกล้าฯ ให้ท่านผู้หญิงภาสกรวงศ์ (เปลี่ยน) เป็นผู้อำนวยการ

12 มกราคม 2439 เริ่มเปิดสอนวิชานางอังกฤษขึ้นที่โรงพยาบาลศิริราช พระราชทานนามว่า "โรงเรียนแพทย์อังกฤษและหญิงพยาบาล" มีนายแพทย์ เอช. อาคัมสัน (H. Adamsen) เป็นครูผู้ฝึกสอน, นายแพทย์ เฮ. นายแพทย์เทียนฮี้ (พระยา สารสินสวามิภักดิ์) และนายแพทย์ยอร์ช บี. แมคฟาแลนด์ (พระอาจารย์วิชาคม) เป็น ครูผู้ช่วยสอนหลักสูตร 3 ปี 2 ปีแรกให้เรียนทฤษฎี อีก 1 ปีเป็นภาคปฏิบัติมีนักเรียนสมัคร 14 คน

3 มกราคม 2443 นักเรียนสำเร็จรุ่นแรก 10 คน และได้รับพระราชทาน ประกาศนียบัตร คั่งค่ากราบบังคมทูลของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ดังนี้

(สำเนา)
กระทรวงธรรมการ¹

ที่ 75/5724

วันที่ 28 พฤศจิกายน รศ. ๗๖๖

ขอเคาะฝ้าล่องซูลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา ในสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถซึ่งสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ทรงทราบใต้อฝ่าล่องซูลีพระบาท

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวิจิตรวรณปริชา อธิบดีกรมพยาบาลมีลายพระหัตถ์ถึงข้าพระพุทธเจ้าสอดสำเนารายงาน หมอ อาคิม เชน ถวายเรื่องแพทย์ผู้คุมครรภ์ที่ไต่ตั้งขึ้นที่โรงศิริราชพยาบาล เป็นของใต้อฝ่าล่องซูลีพระบาทในทกนี้ กับการใช้จ่ายในเงินที่ใต้อพระราชทานไว้ นั้น ความพิสดารแจ้งอยู่ในสำเนาถวายพระหัตถ์กรมหมื่นวิจิตรวรณปริชา แลสำเนารายงาน แลขอคบบัญชีที่ทูลเกล้าถวายมาในนี้ด้วยแล้ว

การโรงเรียนในศกนี้มีนักเรียนเข้าเรียนครบ 10 คน แลที่ใต้อหญิงสื่อไทยแล้วได้ฝึกหัดการแพทย์พอจะใช้ไต่บ้าง แต่ยังไม่ชำนาญ 3 คน นอกจากนักเรียนในจำนวนนี้มีนักเรียนสมัครเรียนที่ไม่รับพระราชทานเบี้ยเลี้ยงอีก 4 คน แลโรงเรียนที่ไต่ตั้งขึ้นนี้ นักเรียนเล่าเรียนครบกำหนดคงจะใช้การไต่เป็นประโยชน์ ส่วนการใช้สรอยในโรงเรียนนี้ไต่ชยักไว้เป็นเงินเหลือ เพราะเงินเดือนครูฝรั่งยังไม่ไต่คืบให้ เงินที่เหลืออยู่นี้จะใต่รับพระราชทานบอกไว้เป็นทุนของโรงเรียนต่อไป แลในศกหน้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานเพียงใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า

¹จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารที่ ศ.24/22 โรงเรียนนางพยาบาล
และผดุงครรภ์.

การที่อธิบดีกรมพยาบาลอยากจะให้เสด็จทอดพระเนตรศิริราชพยาบาลแลโรงเรียนแพทย์ด้วยกันที่ได้ตั้งขึ้นไว้นั้น ถ้ามีวโรกาสอันควรจะเสด็จทอดพระเนตรได้แล้วจะเป็นประโยชน์แก่ศิริราชพยาบาลขึ้นมาก จะได้อวยโรงเรียนแพทยากร นักเรียนผู้ชายให้ทอดพระเนตรด้วย ซึ่งต้องการความอุททูนที่จะให้โรงเรียนนี้เจริญขึ้นอีกหลายอย่าง ส่วนโรงพยาบาลจะทรงทอดพระเนตรได้บางโรง แต่ส่วนโรคที่ไม่ควรทอดพระเนตรได้กันไว้เสียต่างหากแล้ว แลถ้าจะทรงทอดพระเนตรการผ่าตัดได้ไม่ทรงรังเกียจที่เป็นการอุจาดแล้ว ถ้ามีคนไข้ที่จะผ่าตัดได้จะได้ออไว้ให้นักเรียนผ่าตัดถวายให้ ทอดพระเนตรในเวลาวันเสด็จเหมือนกัน แต่การอันนี้เป็นที่สุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าอย่างเดี๋ยวนั้น ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะเสด็จศิริราชพยาบาลแล้ว เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าวันที่จะเสด็จประพาสทอดพระเนตรที่ว่าการกรมทหารเรือ นั้น เสด็จโรงพยาบาลศิริราชเสียก่อนแล้วจึงเสด็จทอดพระเนตรกรมทหารเรือก็ได้ การจะควรประการใดสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

ภาสกรวงศ์

(เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ)

พระราชกระแส

มีความยินดีจะไปแลการผ่าตัด ถ้ามีคนไข้ที่จะทำให้เห็นได้ ก็อยากจะใคร่ได้เห็นอยู่แต่วันที่กะมานั้นเห็นจะไม่ได้ กว่วเวลาจะไม่พอ จะไปได้วันที่ 4 ธันวาคม

เงินที่จะใช้ในโรงเรียนแพทย์ดังกล่าวนั้นจะต้องการเท่าใดก็ให้กะจำนวนเงิน
และรายการที่จะใช้มาให้ทราบ ถ้าเห็นเป็นการสมควรถึงจะมากก็จะยินดีให้เพราะเป็นการ
พอใจยิ่งนักในโรงเรียนนี้

(พระราชกระแสของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระราชทานแก่เจ้าพระยา
ภาสกรวงศ์ เมื่อ 30 พ.ย. ร.ศ. 116)

พ.ศ. 2446 โรงเรียนย้ายสถานที่เรียนจากศิริราชพยาบาลมาอยู่บ้านท่านผู้หญิง
พัน¹ (ที่ตั้งโรงเรียนศึกษานารี ปัจจุบัน) พ.ศ. 2447 ย้ายสถานที่เรียนจากบ้านท่านผู้หญิง
พันมาอยู่ที่ท่าเนียบเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (ฝั่งตะวันตกตรงข้ามกรมชลประทานในปัจจุบัน)
ในระหว่างที่มีการย้ายโรงเรียนนั้น โรงเรียนมิได้ขึ้นตรงต่อโรงพยาบาลใด ๆ เวลาที่จะ
ให้นักเรียนฝึกงานก็ส่งไปตามโรงพยาบาลต่าง ๆ รายละเอียดตอนนี้ไม่มีบันทึกไว้

พ.ศ. 2449 เปิดการฝึกหัดพยาบาลชายขึ้นในศิริราชพยาบาล หลักสูตร 1 ปี
ล้มเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2469

ระหว่างปี พ.ศ. 2446 - 2450 นักเรียนผดุงครรภ์ไม่มีการสอบและรับประกาศ
นียบัตรในที่สุดโรงเรียนก็เลิกล้มไปเอง

พ.ศ. 2451 กรมศึกษาธิการเริ่มเปิดสอนวิชาพยาบาลและผดุงครรภ์ขึ้นอีกใน
ศิริราชพยาบาล สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับเป็น
องค์อุปถัมภ์ ดังมีรายละเอียด

จากคำกราบบังคมทูลของ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ดังนี้

¹ สงวนวรรณ เพ็ญเพชร, "ประวัติพยาบาล," อนุสรณ์กระทรวงสาธารณสุข
ครบ 15 ปี พ.ศ. 2485-2500 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อุดม, 2500), หน้า 345.

ที่ 70/1153

กระทรวงธรรมการ¹

วันที่ 10 เดือน พฤษภาคม ร.ศ. 130

ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ราชเลขา
นุการทราบฝ่าพระบาท

ควยวันนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้เรียบเรียงรายงานการโรงเรียนแพทย์ดุจครภ
ขึ้นกราบทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชชนนีทราบฝ่าพระบาท และได้นำนักเรียน
สตรีซึ่งสอบไล่วิชาได้เข้าเฝ้ารับพระราชทานประกาศนียบัตรและของรางวัล เห็นด้วย
เกล้าว่า เป็นเรื่องซึ่งควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าดองซูลีพระบาท ทั้งส่ง
ข่าวและรายงานลงพิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาด้วย เพื่อประกาศพระมหากรุณาธิคุณ
จึงขอพระราชทานคัดสำเนารายงานสอคของทูลเกล้า ถวายมาพร้อมด้วยจดหมายนี้

ถ้ามีโอกาสนี้ขอฝ่าพระบาทได้โปรดนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทราบฝ่าดองซูลีพระบาท

การจะควรประการใดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า

พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์

ศูนย์วิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารที่ ศ.7.2/1 โรงเรียนนางพยาบาลดุจ
ครภ 10 พ.ค.54 - 6 ม.ค.74.

(สำเนา)

รายงานการโรงเรียนแพทย์นครราชสีมา¹

ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชชนนี

กราบบังคมทูลที่ระตำหนักพญาไทย เมื่อ 10 พฤษภาคม ร.ศ. 130

ขอเคาะฝ่าล่องซูลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลรายงานการโรงเรียนแพทย์นครราชสีมาฝ่าล่องซูลีพระบาท

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มีพระราชเสาวนีย์ คำรัสสั่งให้ข้าพระพุทธเจ้าจัดการโรงเรียนแพทย์นครราชสีมาของพระเชษฐภคินีมาแต่รัตนโกสินทรศก 127 นั้น พระเชษฐภคินีเป็นอันเกล้าฯ ทาที่สุดมิได้ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานจัดระเบียบการตั้งหลักสูตรและจัดหานักเรียนสตรีมาศึกษา ได้เริ่มการสอนวิชาตั้งแต่ศกนั้นมา ในปลายศก 127 ได้มีการสอบไล่ครั้งหนึ่งเลื่อนผู้ที่สอบวิชาในปีที่ 1 ได้ไปเป็นนักเรียนชั้นปีที่ 2 แล้วก็ได้มีการสอนต่อมาจนสิ้นศก 128 ได้มีการสอบไล่อีกครั้งหนึ่ง เลื่อนนักเรียนผู้สอบวิชาปีที่ 1 ได้มาเป็นนักเรียนชั้นปีที่ 2 และส่วนนักเรียนชั้นปีที่ 2 เดิมนั้นก็สอบไล่ได้ก็นับเป็นความสำเร็จในการเล่าเรียนในชั้นหลักวิชา ให้ออกฝึกทำการเพื่อให้ได้ความชำนาญต่อมาอีกปีหนึ่ง ครั้นถึงปลายศก 129 จึงมีการสอบไล่เช่นเคยมาอีกครั้งหนึ่งเพื่อเลื่อนชั้นนักเรียนเป็นลำดับมา ส่วนนักเรียนที่ได้ฝึกหัดทำการมาชั่วปีหนึ่งนั้นได้ตรวจคะแนนการงานที่ได้ทำมา ได้นักเรียนที่ได้ทำการสำเร็จเรียบร้อยแสดงความสามารถที่จะเป็นแพทย์นครราชสีมา ควรได้รับพระราชทานประกาศนียบัตร 15 คน ภายใน 41 คน จึงขอพระราชทานนำนักเรียน 15 คนนี้เข้าเฝ้าฝ่าล่องพระบาท เพื่อจะได้รับพระราชทาน

¹จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารที่ ศ 7.2/11 โรงเรียนนางพยาบาลและนครราชสีมา.

ประกาศนียบัตร เป็น เครื่องหมายความสามารถในวิชา และความอุตสาหพยายามที่ได้ศึกษา
เล่าเรียนสนองพระเดชพระคุณมา

ส่วนการงานต่าง ๆ มีต้นว่า การปกครอง และการสอนวิชาซึ่งได้จัดเป็นแบบ
แผนสำหรับโรงเรียนแพทย์ณกรุงศรีอยุธยา ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานตามระเบียบ
การดังนี้ คือ

ระเบียบการ

ว่าด้วยสถานที่และการปกครอง

วิชาแพทย์ณกรุงศรีอยุธยาเป็นวิชาที่ติดต่อกับวิชาแพทย์ เหตุฉะนั้นสถานที่ที่จะสอนวิชา
แพทย์ณกรุงศรีอยุธยาจึงควร ติดต่อกับสถานที่สำหรับสอนวิชาแพทย์ เพื่อให้ความรู้วิชาและการงาน
เดินถึงกัน โรงเรียนนี้จึงได้อาศัยรวมอยู่ในบริเวณโรงเรียนราชแพทยาลัย แต่ได้จัดแบ่ง
ที่อยู่กันและที่เล่าเรียนวิชาเป็นแผนกหนึ่งต่างหากในบริเวณนั้น มีผู้หนึ่งเป็นผู้ใหญ่ปกครอง
คนหนึ่งและจัดนักเรียนผู้ใหญ่เป็นครูมาช่วยปกครองรองลงไปอีกชั้นหนึ่ง วิชาครูของ
โรงเรียนราชแพทยาลัยเป็นผู้สอน วิชาโรงพยาบาลคลอดบุตร และโรงพยาบาลหญิงคนไข้
เป็นที่ฝึกหัดทำการ วิชาแพทย์ณกรุงศรีอยุธยาสำหรับโรงพยาบาลคลอดบุตร เป็นครูผู้ฝึกหัดด้วย

ว่าด้วยนักเรียน

ได้รับพระราชทานจัดนักเรียนเป็น 2 ประเภท คือนักเรียนหลวง และนักเรียน
เชลยศึกก็ นักเรียนหลวงได้แก่คนที่สมัครจะเข้าเป็นนักเรียนในบารุงคือได้รับพระราชทาน
เงินบารุงแต่ได้ฝากของซูลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานคนหนึ่ง ๆ เดือนละ
15 บาท จนกว่าจะสอบไล่ได้ประกาศนียบัตร นักเรียนจำพวกนี้ให้มีอัตรารับได้เพียง 30
คน เป็นจำกัด แลได้ตั้งกติกาไว้ว่าเมื่อสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรแล้ว จำจะต้องทำการ
เกี่ยวข้ออยู่กับโรงเรียนไม่น้อยกว่า 3 ปี กล่าวคือ โรงเรียนจะให้รับราชการ เป็นแพทย์
ณกรุงศรีอยุธยาก็ เป็นครูก็ หรือเป็นคนพยาบาลก็ ก็ต้องรับราชการตามหน้าที่นั้น ๆ หรือที่
ไม่มีตำแหน่งทำการจะออกไปอยู่บ้าน ถ้ามีการของโรงเรียนที่จะส่งไปรักษาพยาบาลใช้ใน

ที่ใด ๆ ต้องรับทำการ เช่นนี้เป็นส่วนของโรงเรียนอยู่จนกว่าจะครบ 3 ปี เป็นกำหนดการที่ได้ตั้งศึกษาไว้เช่นนี้เพราะเหตุจะให้มันเป็นเครื่องวางเหนี่ยวให้แพทย์เหล่านี้ได้ตั้งหน้าทำการตามความรู้ที่ใดเล่าเรียนไปจริง ๆ ไม่ทอดทิ้งเปลี่ยนไปทำการหาเลี้ยงชีพอย่างอื่น เมื่อมีเครื่องวางเหนี่ยวไว้เช่นนี้ก็จะทำให้แพทย์เหล่านี้ได้ความชำนาญแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอีกมาก ทั้งเหมือนหนึ่งโรงเรียนจะเป็นเจ้าทะเบียนสำหรับจัดหาการงานให้นักเรียนได้เล่าเรียนสำเร็จแล้วนั้นมีทำอยู่เสมอไม่ว่างเปล่า

ส่วนนักเรียนเขลยศักดิ์นั้นเป็นนักเรียนที่สมัครจะเล่าเรียนแพทยศาสตร์ ไม่ประสงค์จะรับเงินบำรุง นักเรียนจำพวกนี้ได้รับพระราชทานกำหนดให้เสียเงินค่าเล่าเรียนเดือนละ 4 บาท มีอัตรารับได้เพียง 20 คนเป็นจำกัด เมื่อเล่าเรียนสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรแล้วก็พ้นอันออกจากขอบบังคับของโรงเรียน

นักเรียนทั้ง 2 จำพวกจะรับแต่คนที่มีความอายุ 15 ปีขึ้นไปจนถึง 25 ปี และจะต้องมีความรู้ได้ประโยคประถมสามัญแล้ว หรือเทียบเท่าประโยคประถมสามัญขึ้นไป

ว่าด้วยการไปมาอยู่กับนักเรียน

นักเรียนหลวงทุกคนจะต้องอยู่ประจำในโรงเรียนเสมอ เว้นแต่ผู้ใหญ่ที่ปกครองข้างบ้านจะมารับหรือขอลาไปด้วยกิจธุระอันสมควร จึงจะอนุญาตให้เป็นครั้งคราวถ้าผู้ใดไม่สมัครที่จะมาอยู่กับในโรงเรียนก็จะเป็นนักเรียนหลวงไม่ได้ ต้องเป็นนักเรียนเขลยศักดิ์

นักเรียนเขลยศักดิ์ คือ พวกที่ไม่ประสงค์จะรับพระราชทานเงินบำรุง ถ้าหากสมัครจะเข้าอยู่กับในโรงเรียนก็อนุญาตให้อยู่ได้โดยที่คงเสียเงิน ค่าเบี้ยเลี้ยงอีกเดือนละ 6 บาท

ว่าด้วยการสอนและการสอบไล่

การสอนวิชาในโรงเรียนนี้ มีการสอนการพยาบาลและการผดุงครรภ์ด้วยทั้งสองอย่างทั้งฝึกหัดคิดปด่าง ๆ อันเกี่ยวแก่การพยาบาล เช่น การเย็บ และการทำกับเขาของกิน เป็นต้น เวลาเรียนมีกำหนด 2 ปี คือเรียนหลักวิชาปีหนึ่ง แล้วฝึกหัดทำการเพื่อความชำนาญอีกปีหนึ่ง เมื่อนักเรียนได้เล่าเรียนชั้นหลักวิชาเสร็จแล้วก็มี การสอบไล่เมื่อสิ้นปี ถ้าผู้ใดสอบไล่ได้ในส่วนหลักวิชานั้นแล้ว ต้องอยู่ฝึกหัดทำการสำหรับได้คะแนนความชำนาญอีกปีหนึ่ง ในชั้นนี้ถ้านักเรียนคนใดได้คะแนนความชำนาญประกอบด้วยความรู้ เป็นอันแสดงความสามารถที่จะเป็นแพทย์ผดุงครรภ์ได้ ก็จะได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรแพทย์ผดุงครรภ์ ถ้าพอแต่เพียงเป็นคนพยาบาลก็จะได้ รับประกาศนียบัตรเป็นคนพยาบาล ประกาศนียบัตรทั้งสองอย่างนี้จะรับได้ต่อเมื่อนักเรียนได้มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์แล้วซึ่งต้องมีกำหนดชดชดกันไว้ดังนี้ เพราะเหตุว่านักเรียนผู้ใดถึงแม้จะเล่าเรียนสำเร็จได้เร็ว แต่เมื่ออายุยังอ่อนอยู่แล้วก็น่าจะเห็นว่ายังจะอ่อนสติปัญญาอยู่ ย่อมยังไม่เป็นที่ไว้วางใจพอการ เป็นแพทย์เป็นการสำคัญ จำต้องเห็นยววังไว้ให้ทำการกับผู้อื่นใหญ่จนชำนาญและมีอายุพอเป็นที่เชื่อถือได้ จึงควรไว้วางใจให้ได้รับประกาศนียบัตร

หลักสูตร

ได้รับพระราชทานสอนวิชา และฝึกหัดดังนี้

ชั้นหลักวิชา

1. สรีรศาสตร์ ให้ได้ความรู้พอแก่ที่จะใช้ในการพยาบาลตลอดถึงการผดุงครรภ์ด้วย
2. ศัพทานุกรณะ ให้ได้ความรู้สำหรับทำการแพทย์ผดุงครรภ์ได้บริบูรณ์
3. ศุขวิทยา ให้ได้ความรู้พอแก่ที่จะใช้ในการพยาบาลคนไข้ เช่นรักษาความสะอาดในเครื่องใช้และสถานที่ และรู้จักคุณโทษของอาหาร เป็นต้น
4. การตรวจไข้ ให้รู้จักอาการไข้ทั้งสำหรับทารกและมารดา ทุกชนิด โรคบรรดาที่จะเกี่ยวข้องในการคลอดบุตรจนสิ้นเซตร์ และให้รู้จักวิธีตรวจด้วย

5. การพยาบาล ใหญ่หลักของการพยาบาล และรู้หน้าที่ของผู้พยาบาล เช่น เป็นคนกลาง
ในระหว่างแพทย์กับคนไข้ การให้ยา และการผ่อนผันกล่อมใจคนไข้
เป็นต้น
6. ชรรถนจริยา สอนความประพฤติ อธิษาศรัย และจรรยาอันเกี่ยวของแก่หน้าที่คน
พยาบาล เช่น แม่นมั่นต่อคำสั่ง เอื้อเฟื้อ สุจริต เทียงธรรม เมตตา
กรุณา ความอดทน เป็นต้น

ชั้นฝึกหัด

1. การทำรายงาน หัดทำรายงานการตรวจไข้ให้ชำนานู
2. การเข็ม หัดเย็บปักถักร้อยให้พอแก่การงานที่จะต้องใช้ในการพยาบาล
3. การประกอบอาหาร หัดการหุงต้มให้พอใช้ในการพยาบาล
4. การเลี้ยงเด็ก หัดเลี้ยงลูกอ่อนให้ชำนานู
5. การปลูกฝี หัดปลูกให้เป็น และมีความรู้ในเรื่องฝีคางให้ตลอดค่าง
6. การตรวจไข้ หัดตรวจกรรม ตรวจทารก และตรวจไข้ให้ชำนานู
7. การพยาบาล หัดพยาบาลไข้ให้ชำนานูหลาย ๆ อย่าง หลาย ๆ ชนิด
8. การผูกกรรม หัดทำการผูกกรรม ตั้งแต่เป็นผู้ช่วยและทำเองให้ชำนานูในวิธีต่าง ๆ

นักเรียนทั้ง 15 คนนี้ เมื่อได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรแล้วก็จะได้รับ
พระราชทานจัตวาให้มีการทำเกี่ยวข้องแก่โรงเรียนต่อไปอีก 3 ปี ตามกติกาในระเบียบการ
ส่วนนักเรียนที่ยังอยู่อีก 26 คน ก็จะได้รับพระราชทานเลื่อนชั้นขึ้นเล่าเรียนฝึกหัดต่อ ๆ ไป
และจะได้รับนักเรียนใหม่อีกตามสมควร

ในที่สุดแห่งรายงานนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลว่า การที่
ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าให้จัดตั้งการฝึกหัด แพทย์ผูกกรรมขึ้นดังนี้ ก็เพราะเหตุ
ทรงพระราชปรารภอันเป็นกุศลเจตนาเพื่อจะทรงอนุเคราะห์ประชาชนทั้งหลายให้ได้รับ
ความอภิบาลรักษาโดยประณีต เพื่อให้ปราศจากภัยอันตรายในชีวิต สังขาร อันเป็นสาธารณ

ประโยชน์ทั้งไค้ทรงพระราชกรัษณาวิชาปริชาคพระราชนัดดาที่มืความอดุสสาหะ
เล้าเรียนศึกษาก็เป้นพระราชนัดดาบารุงวิชากรอย่างนี้ให้แพร่หลายอีกส่วนหนึ่ง และเป็น
พระมหากษัตริย์แก่มุคคณผู้ศึกษาเล้าเรียนคัวย นับว่าเป็นพระราชนัดดาอันทรงคุณชู้ คัวย
ที่ประชาชนทั้งหลายผู้จะไค้รับผลแห่งพระราชนัดดาอันนี้ จะมีจิตรระภักธุ์ศึกษพระมหากษัตริย์
ชิดุณเป้นอย่างบึง คัวยเคชะพระราชนัดดาอันนี้ ขอสิ่งที่เป็นใหญ่ในสากลโลกจงอภิบาลรักษา
ไค้ปลอดภัยชู้พระบาทให้ปราศจากสรรพ อุบิหวั่นตราย ขอสรรพสวัสดิ์ทั้งหลายจงมีแก่ไค้
ฝ่าลองค์พระบาท เพิ่มพูลอยู่ทุกสมัยกาลเทอญ

คัวยเกล้าคัวยกระหม่อม ขอเคชะ

ข้าพระพุทธเจ้า วิสุททธิ์สุริยศักดิ์

โรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัยสภากาชาด¹

เนื่องจากประเทศไทยไค้เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับอนุสัญญาเจนีวาเมื่อ พ.ศ.
2417 (ค.ศ. 1864) และไค้รับการยกย่องเป็นประเทศภาคีสมาชิกเมื่อ พ.ศ. 2461 ตาม
ข้อสัญญาให้ประเทศภาคีสมาชิกมีเจ้าหน้าที่แพทย์ พยาบาล ไว้ให้พร้อมในยามสงครามและสาธารณ
ภัย บรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงพระราช
ทานเงินส่วนพระองค์ร่วมกับทุน ซึ่งเหลือจากการบรรเทาทุกข์คราวตั้งสภาอุณาโลมแดง
เมื่อ ร.ศ. 112 สร้างโรงพยาบาลจุฬาฯ เพื่อเป็นพระราชนัดดาถึงสมเด็จพระ
พระปิยะมหาราช และไค้เปิดใช้เป็นสถานพยาบาลรักษาประชาชนทั่วไปเมื่อ พ.ศ. 2457
พร้อมกันนี้ไค้เปิดโรงเรียนพยาบาลสภากาชาดขณะที่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
ทรงดำรงตำแหน่งสภานายิกา จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก
ทรงดำรงตำแหน่งอุปนายก และพลตรีพระยาดำรงแพทยาคณบดี ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ
โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

¹ สงวนวรรณ เพ็องเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 347.

แรกเริ่มรับนักเรียนความรู้เบื้องต้น ป.3 ศึกษาการพยาบาล 1 ปี และเลื่อน
วิทยะฐานะถึงมัธยมบริบูรณ์ ทั้งขยายหลักสูตรกำหนดศึกษา $3\frac{1}{2}$ ปี สำหรับวิชาพยาบาล
และผดุงครรภ์

โรงเรียนนางสุชาภิบาลสภาภาษาชก กองอนามัยสภาภาษาชกเปิดเมื่อ 17 มิถุนายน
2467 รับพยาบาลที่สำเร็จวิชาพยาบาลและผดุงครรภ์ของกรมสาธารณสุข (ขณะนั้นขึ้นต่อ
กระทรวงมหาดไทย) และกรมพยาบาลอนามัย เพื่อศึกษาวิชาพยาบาลสาธารณสุขกำหนด
6 เดือน โรงเรียนนี้เลิกกิจการเมื่อ พ.ศ.2475 และไปรวมอยู่กับโรงเรียนพยาบาล
สภาภาษาชก

นโยบายของการบริหารการพยาบาลระยะเริ่มแรก (2439 - 2468)

กิจการพยาบาลในระยะเริ่มแรกของไทยเรามุ่งไปในด้านบรรเทาทุกข์ที่เกิด
จากโรคภัยไข้เจ็บเป็นครั้งคราวมากกว่าที่จะให้การรักษาพยาบาลหรือป้องกันโรคเป็นการ
ถาวร เช่น อหิวาตกโรคระบาดเมื่อปี พ.ศ.2424 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตั้งสถานพยาบาลชั่วคราวขึ้นในที่ต่าง ๆ รวม 88 ตำบล เมื่อ
โรคภัยเริ่มลดน้อยลงสถานพยาบาลก็เลิกไปโรงพยาบาลถาวรแห่งแรกของไทยคือ โรง
พยาบาลศิริราช ตามพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ เปิดรับรักษา
โรคแก่ราษฎร เมื่อ 26 เมษายน 2431 ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการตั้งโรงพยาบาลเพื่อให้การรักษาพยาบาลแก่ประชาชน จึง
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงพยาบาลอีก 6 แห่งในรัชสมัยของพระองค์คือ บูรพาพยาบาล
โรงพยาบาลหมอยะบางรัก โรงพยาบาลโรคจิตปากคลองสาน เนิสซิงโฮม โรงพยาบาล
เทพศิรินทร์ โรงพยาบาลสามเสน

โรงพยาบาลแห่งที่สอง คือ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2457
เพื่อจัดเตรียมเจ้าหน้าที่แพทย์และพยาบาลไว้ในคราวสาธารณสุขภัยและสงครามตามอนุสัญญา
เจนีวาที่ไทยได้เข้าร่วมประชุมเมื่อ พ.ศ.2417 และได้รับยกย่องเป็นภาคีสมาชิกเมื่อ

พ.ศ. 2461 สถาบันแห่งนี้มุ่งสอนหนักไปในด้านการพยาบาลทั่วไป อันเป็นวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งของสภาอากาศไทย ส่วนจุดมุ่งหมายของโรงเรียนพยาบาลสภาอากาศก็เพื่อเตรียมเจ้าหน้าที่พยาบาลไว้ให้บริการ แก่ผู้ป่วยในโรงพยาบาล

งานของสภาอากาศสยามได้ดำเนินการไปในสิ่งต่อไปนี้คือ¹

1. การอนามัยศึกษา ได้แก่การปลูกใจอบรมสั่งสอนให้ประชาชนทราบถึงความสำคัญของการรักษาร่างกายให้สมบูรณ์และรู้ที่มาแห่งโรคต่าง ๆ และเมื่อเกิดแล้วให้ทราบถึงวิธีทางที่จะระงับโรคได้ ตลอดจนการป้องกันมิให้โรคแพร่หลายไปยังบุคคลอื่น ๆ

2. การประชาสัมพันธ์ ได้แก่การจัดแพทย์และนางสุขาภิบาลไปช่วยเหลือราษฎรตามบ้านเรือนหรือสถานีประชาสัมพันธ์ ซึ่งตั้งขึ้นในที่ชุมนุมชนให้บริการเกี่ยวกับครรภ์รักษา การคลอดบุตร การบริบาลทารก เพื่อให้ผู้เป็นมารดารู้จักรักษาตัวเองในระหว่างตั้งครรภ์ให้คลอดง่ายและคลอดโดยปราศจากอันตราย ตลอดจนมุ่งหวังให้ทารกที่คลอดมานั้นมีชีวิตรอดและแข็งแรง

3. การอนุสภากาชาด มีการรวบรวมเด็กระหว่างเรียนตั้งขึ้นเป็นสภาหรือสมาคมของเด็กเพื่ออบรมให้รู้หลักแห่งสุขวิทยาเสียแต่ยังเยาว์ เมื่อโตขึ้นจะได้เป็นบุคคลที่รู้จักอนามัยของตนและของครอบครัว และทั้งอบรมให้รู้หน้าที่ของบุคคลอันพึงมีต่อชุมชน ต่อรัฐบาล ซึ่งเป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งของผู้เป็นพลเมืองดี

นโยบายของการ เปิดหลักสูตรพยาบาลชาย

ในปี พ.ศ. 2449 กรมศึกษาธิการได้ทำหลักสูตรสำหรับฝึกหัดพยาบาลชายขึ้น เพื่อฝึกคนให้มีความรู้ความชำนาญไว้ในโรงพยาบาล เนื่องจากความคิดเห็นของประชาชน

ในครสวรรคต วรพินิต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, เจ้าฟ้ากรมพระ,
"กันดีกว่าแก่," สารศิษย์เก่าโรงเรียนพยาบาลจุฬาลงกรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาดไทย,
2508), หน้า 2 - 3.

สมัยนั้นเห็นว่า การใช้สตรีทำการพยาบาลผู้ป่วยชาย พระภิกษุ หรือทำงานร่วมกับแพทย์ ในยามวิกาลเป็นสิ่งไม่เหมาะสมจึงควรมีบุรุษมาปฏิบัติหน้าที่แทนสตรีดังกล่าว ผู้ที่มาเรียน เรียกว่านักเรียนฝึกหัดพยาบาลชาย มีหลักสูตรการเรียน 1 ปี เมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะได้รับประกาศนียบัตร อัตราเงินเดือนอย่างต่ำ 50 บาท อย่างสูง 80 บาท หลักสูตรนี้ทำเป็นครั้งแรกเมื่อต้องการพยาบาลชาย และล้มเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2469

การจัดองค์การบริหารการพยาบาล

การจัดการบริหารการพยาบาลตั้งแต่ พ.ศ. 2439 - พ.ศ. 2469 นั้น ยังไม่มีการควบคุมที่แน่นอน มักเป็นไปตามพระบรมราชโองการ เป็นครั้งคราว และไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบโดยตรง คงจะเห็นได้จากการบริหารก็อยู่ในความรับผิดชอบของบุคคลต่อไปนี้

1. ภิราชข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น ท่านผู้หญิงภาสกรวงศ์ สถานศึกษาและทำการพยาบาลคือ โรงพยาบาลศิริราช และต่อมาย้ายมาอยู่ที่ท่าเตียนเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ แล้วเจ้านักเรียนไปฝึกงานตามโรงพยาบาลต่าง ๆ
2. กรมศึกษาธิการ บริหารการพยาบาลโดยจัดการศึกษาอบรมขึ้นที่โรงพยาบาลศิริราชอีกตามพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
3. สภากาชาดสยาม เป็นสถานที่ให้บริการแก่ราษฎรทั่วไป โดยมีพยาบาลของสภากาชาดซึ่งเตรียมไว้ใช้ในยามศึกสงคราม

การบริหารงานบุคคล

ในระยะแรกของการพยาบาลในประเทศไทย บุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือ มิชชันนารีจากต่างประเทศ เช่น หมอบรัดเลย์ แฮมม เอสเซอร์ หรือ คุณเทอ มิชชันนารี เหล่านี้มีโอกาสถวายการรักษาพยาบาลแด่ใหม่ในพระบรมมหาราชวังจึงได้ถ่ายทอดความคิดสมัยใหม่ แก่บุคคลชั้นสูงในราชสำนัก จนกระทั่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งโรงเรียนแพทย์ดุสิตดุสิตและหญิงพยาบาลขึ้นโดยให้ท่านผู้หญิงเปลี่ยนเป็นผู้ดำเนินการ และอาศัยแพทย์ชาวต่างประเทศ เป็นครูสอนและควบคุมการฝึกหัด

การพยาบาลผดุงครรภ์ ต่อมาเพื่อมีกรมพยาบาลเกิดขึ้น อธิบดีกรมพยาบาลจึงทำหน้าที่ควบคุมรับผิดชอบต่อมาแต่อย่างไรก็ตามการบริหารงานงานบุคคลในระยะนี้ก็ยังไม่เป็นระบบระเบียบที่แน่นอนเพราะผู้มีอำนาจสูงสุดมิใช่ ผู้ที่อยู่ในวิชาชีพพยาบาล แต่เป็นเจ้านายในราชสำนัก หรือข้าราชการฝ่ายปกครองบ้านเมืองในสมัยนั้น

การจัดระบบการเงินเพื่อการบริหารการพยาบาล

การพยาบาลในระยะแรกเริ่มเกิดขึ้นด้วยความเมตตาจิตจากบุคคลชั้นสูงในราชสำนักเชื้ออำนาจต่อหวยราษฎร ดังเช่นสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดตั้งโรงเรียนผดุงครรภ์ พระราชทานทุนอุดหนุนในการศึกษาเล่าเรียน และพระราชทานรางวัลเมื่อสำเร็จการศึกษา ส่วนทางด้านกิจการพยาบาลของสภาภาษาคนนั้นก็ได้รับพระราชทรัพย์จากบรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาของสมเด็จพระปิยมหาราช รวมทั้งกองทุนที่เหลือจากการบรรเทาทุกข์เมื่อตั้งสภาอุณาโลมแดง มาตั้งเป็นโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

นอกจากนี้ กิจการพยาบาลในระยะเริ่มแรกก็ได้รับความอนุเคราะห์จากบรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ จากปวงประชาราษฎร์ เช่นในกรณีนักเรียนผดุงครรภ์ที่ไม่ประสงค์จะรับทุนเล่าเรียนหลวงเพราะไม่ต้องการมีข้อผูกพันเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว

สรุป

การบริหารการพยาบาลของไทยในสมัยเริ่มแรก ยังไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงแต่เป็นไปในรูปการกุศล การบริจาคช่วยเหลือเกื้อกูล และการอุปถัมภ์จากบรรดาเจ้านายในราชสำนัก และยังไม่เป็นที่แพร่หลายในระดับประชาชนคนธรรมดา หน่วยงานที่รับผิดชอบเป็นครั้งแรกก็ได้แก่ บ้านของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โรงพยาบาลศิริราช บุคคลที่เกี่ยวข้องก็ได้แก่ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มิชชันนารีจากต่างประเทศและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกรุงสยาม การเงินอุดหนุนก็ได้จากพระราชทรัพย์เป็นส่วนใหญ่มิถึงงบประมาณเกี่ยวกับวิชาชีพพยาบาลที่แน่นอน

แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าการที่มีการให้บริการด้านการพยาบาลต่อ
 ประชาชนนั้น แม้จะมีบุคคลที่ประวัติศาสตร์บันทึกไว้จำนวนเล็กน้อย ซึ่งเป็นบุคคลชั้นสูงใน
 ราชสำนัก แต่คงจะมีผู้เกี่ยวข้องอยู่มากพอควรคือคนที่รับคำสั่งมาดำเนินการและบรรดา
 ผู้ไต่บังคัมภีร์วิชาต่าง ๆ ตามลำดับ แต่การศึกษานี้ในสมัยก่อนนั้นยังไม่เจริญ การบันทึก
 เหตุการณ์จึงมีน้อยไปด้วยทำให้เราไม่มีหลักฐานแน่นอน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย